

Drámatémák

– részlet a könyv 10. fejezetéből¹ –

Larry Swartz–Kaposi László

Drámavázlat: Dennis Foon: *A bőr*

Ennek a vázlatnak a középpontjában *A bőr* című darab kezdő monológja áll (lásd alább). A darab mind-egyik jelenete a rasszizmus vagy az előítéletek valamely oldalával foglalkozik: számtalan osztályban bizonyosodott már be, hogy ezen problémák kapcsán milyen hatékonyan képes előmozdítani a párbeszédet –, tartalma és stílusa miatt hatásos eszköze lehet a dramatikus feltárómunkának.

Első szakasz: Hang-játék

A teljes osztállyal: A tanulók először körben ültek és kórusban olvasták fel az első huszonhat sort. Ezt követően, az óramutató járásával megegyezően mindenki felolvasott egy sort. Majd ezt megismételték, de ezúttal az óramutató járásával ellentétes irányban. Így mindenkinek módja nyílt arra, hogy két sort hangosan olvasson fel. A különböző módokon történő hangos olvasás segített megértetni a tanulókkal, hogy egy-egy sor a felolvasás módjától függően mást és mást jelenthet. A jelentés megváltozhat, ha bizonyos szavakat hangsúlyozunk (hangsúly), fel-emeljük vagy lehalkítjuk a hangunkat (hangerő), lassan vagy gyorsan olvassuk a sorokat (tempó). A tanulók a következő módokon dolgoztak ezzel a szövegkönyvvázlattal:

- a lehető leggyorsabban olvasták fel,
- szünetet tartottak az egyes sorok felolvasása között,
- a szöveget úgy olvasták fel, hogy közben a hangerőt a suttogástól a kiabálásig emelték, majd fordítva, csökkentették,
- soronként egy-egy szót hangsúlyoztak,
- soronként eltérő módon olvasták fel a szöveget, kézmozdulattal kísérvé,
- csak kézmozdulatokat vagy csak mozgást használtak,
- kánonban felolvasva a részletet: valaki felolvas az első sorból – néhány másodperc múlva a következő olvas az első sorból, s így tovább, amíg mindenki felolvasott a szövegből,
- megváltoztatva a sorok felolvasásának sorrendjét.

Kis csoportokban: Az előadási technikák további gyakorlása érdekében négy-öt fős csoportokat alkottunk. Mindegyik csoport a szövegnek a tagok közötti felosztásával kísérletezett: egyes sorokat külön olvastak fel, másokat párban, néhányat pedig egész csoportban. A tanulókat biztattuk, hogy gyakorolják a hangsúlyozást, a hangerőt és a ritmust. Foglalkoztak annak vizsgálatával is, hogy milyen akciók és gesztusok alkalmasak arra, hogy a szavak mögötti jelentést kiegészítsék vagy kiemeljék. A csoportok eldöntötték például, hogy ülni vagy állni akarnak-e, csönddel kezdik vagy éppen fejezik be a felolvasást, kísérik-e gesztusokkal a sorokat.

Változat: A csoportok elpróbálhatták kísérleteiket, majd ezután bemutatták egymásnak eredményeiket. A bemutatókat megbeszélés követte: összevetették megoldásaikat és javaslatokat tehettek az elhangzottak módosítására is.

¹ Larry Swartz–Kaposi László: Drámatémák. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006. A részletet a kiadó engedélyével közöljük.

Második szakasz: Rögtönzés

Az osztály a mélyebb megértés végett megvitatta a monológot. Megpróbálták megfejtetni, hogy milyen üzenetet közvetít a darab szerzője az idézett bevezető sorokkal. A vita a következő kérdések köré összpontosult:

- Min gondolkodtat el ez a szöveg?
- Szerinted milyen üzenetet próbál közvetíteni a darab szerzője ezekkel a sorokkal?
- Miért használ rövid sorokat, s miért ismétli meg némelyiket?
- Miféle sajátos figurák mondhatják a szöveg egy részét vagy éppen egészét?
- Milyen esemény készíthet valakit ezeknek a soroknak a kimondására? Más szavakkal: szerinted mi történt valakivel, vagy valakikkel, ami kiválthatta belőle vagy belőlük ezt a monológot?

Dennis Foon: A bőr

1. jelenet

Öt láb hat hüvelyk magas vagyok.	Tudok hallani.
150 fontot nyomok.	Tudok érinteni.
Két karom van.	A vérem piros.
Két lábszáram.	A vérem piros.
Két lábfejem.	A vérem piros.
Két fülem.	A vérem piros.
Két szemem.	Lélegzem.
Egy orrom.	Gondolkodom.
Egy szájam.	Érzek.
Tíz ujjam.	Érzek.
Tíz lábujjam.	Érzek.
Tudok ízlelni.	Érzek.
Tudok szagolni.	
Tudok látni.	

A tanulók kisebb csoportokban rövid rögtönzésben próbálták megmagyarázni, hogy miért mondhatja valaki ezt a monológot (amely egyébként afféle előszava *A bőr* című színdarabnak). A rögtönzések közép-pontjában – mint ez várható volt – olyan esemény állt, amely rasszizmust, előítéletet, visszautasítást, kivételezést, kötekedést stb. tükrözött. A rögtönzésre készülve a csoportoknak át kellett gondolniuk, hogy ki mondhatta ezeket a sorokat, mit érzett az illető, hol hangozhattak el a sorok, ki hallgathatta meg őket, s mi történt ezzel az emberrel.

Kihallgatott beszélgetések

Ez a stratégia lehetővé teszi, hogy a tanulók a résztvevő és a néző szerepéből egyaránt dolgozhassanak. Olyan beszélgetésekről van szó, amikor a beszélgetés részesei rendszerint nem szeretnék, ha mások is hallanák őket (például kémek titkos küldetést terveznek, gyári munkások sztrájkot szerveznek). A beszélgetésekbe való behallgatás egyik eljárása, hogy a csoportok adott jelre „megdermednek”, vagyis állóképet alkotnak, majd egymás után „életre keltjük” a játékosokat, hogy folytassák a rögtönzést. Ezen a módon a tanulók behallgatnak a dráma különböző alakjainak beszélgetéseibe.

Mihelyt a tanulók elpróbálták a jeleneteiket, mindegyik csoport bemutatta a rögtönzését. Adott jelre az egyik csoport elkezd rögtönözni, s amikor a tanár „állj!”-t kiált, az adott csoport számára abban a pillanatban véget ért a rögtönzés. A tanár ezután egy másik csoportnak ad jelt a kezdésre, s a rögtönzés egészen az „állj!” felszólításig tart. A játék mindaddig folytatódik, amíg mindegyik csoport be nem mutatta a jelenetét. A tanár a folyamat során bármikor dönthet úgy, hogy visszatér valamelyik csoporthoz, amely aztán ott folytatja a rögtönzést, ahol abbahagyta. A rögtönzés ebben az esetben is mindaddig folytatódik, amíg a tanár ismét „állj!”-t nem mond. A beszélgetések ezen a módon előre- és visszafelé is folytathatók, s egyre jobban megvilágítják a helyzetet.

Harmadik szakasz: Forró szék

Forró szék

A tanulók egyike eljátssza a regény, vers, színdarab, történet avagy a dráma egyik fontos figuráját, vagy esetleg olyan valakiét, aki őt (a mű szereplőjét) ismerheti. A „vallatószékre” kerül, és az osztálytársak, a csoport tagjai, akik többet szeretnének tudni erről az figuráról, kikérdezik őt: mi a véleménye eseményekről, emberekről és helyszínekről stb. Ez a forma segít abban, hogy „kikristályosodjék” a tanulók véleménye valamely figuráról.

Ebben a drámatémában a forró szék hasznos eszköznek bizonyult: segítségével a tanulók elgondolkodhattak azon, hogy egyes fiatalok esetében mi lehet az oka az előítéleteknek és a rasszizmusnak. Többet akarván megtudni a zavarkeltők indítékairól és attitűdjéről, egyes tanulók önként vállalták, hogy eljátszák a korábbi rögtönzésekben megjelenített szerepeket. Őket aztán a csoport többi tagja kivallatta az iskolára, a közösségre, a családra stb. vonatkozó attitűdjeikről.

Negyedik szakasz: Szöveggönyvvázlatok készítése

A tanulók kis csoportokban, külön-külön szöveggönyvet írtak, azaz olyan rövid párbeszédet, amely nem tartalmazott írói utasításokat, vagyis megjegyzéseket a beszélő személyekről, s arról sem, mi készítette őket arra, hogy éppen azt mondják, amit. Mindennek a mögöttese az volt, hogy a párbeszéd a lehető legnyitottabb kimenetelű legyen. Ehhez a tanulók segítségképpen jeleneteket készítettek, amelyek *A bőr* megírása előtt és után játszódtak. A csoportok kicserélték egymás között a szöveggönyveiket, majd elpróálták a jeleneteket az egymás előtti bemutatóhoz. A szöveggönyveket ezután összegyűjtötték, majd „Bőr” elnevezéssel közös szöveggönyvet készítettek.

Egy másik lehetőség: két csoport működik együtt s nézi meg egymás játékát. Ez fokozza az együttműködési készséget, minthogy sok tanulónak kell közreműködnie a döntésben, hogy végül mely szövegeket illesszék be a szöveggönyvbe, illetve melyeket húzzák ki onnan.

További lehetőségek

A bőr című darab további jeleneteinek feldolgozása

A tanulók *A bőr* című szöveggönyv más jeleneteit is feldolgozzák. Ezek mindegyike a fajgyűlölet és az előítéletek valamelyik oldalát festi le. Az adott jelenet feldolgozási módja lehet az, hogy a tanulók először felolvassák a szöveget, majd rögtönzést készítenek. Ebben bemutatják azt a problémát, amelybe az adott alak(ok) ütközik (ütköznek). Csoportokra válva rövid „bemutatót” készítenek a darabból. Minthogy nyitott szövegről van szó, ugyanazt az alakot több tanuló is játszhatja.

Kollázs készítése

Folyóiratokból vagy hetilapokból származó fotók felhasználásával a tanulók olyan kollázst vagy faliképet készítenek, amelynek joggal adhatják *A bőr* címet. Főcímekből és képaláírásokból is kikereshetnek olyan szavakat vagy mondatokat, amelyek felhasználhatók a kollázshoz.

Monológírás

Monológ

A monológ rövid beszéd, amelyet egy figura a közönséghez intéz. Ebben valamely témával, eseménnyel vagy személlyel kapcsolatos érzéseinek és gondolatainak adhat hangot, de akár történetet vagy anekdotát is elmesélhet. A rögtönzés során eljátszott figurákból kiindulva a tanulók monológokat fogalmazhatnak meg arról, mit éreznek az eljátszott alakok pl. az előítélettel kapcsolatban. Az elkészült monológokat felolvashatják „közönség” (az egész osztály vagy kisebb csoportok) előtt. Eldönthetik, kihez szól az illető, s miért. Monológjaik bemutatása után a tanulók szerepben válaszolhatnak a hozzájuk intézett kérdésekre.

A tanulók egyes szám első személyben rövid monológokat írhatnak. Ezeket a következő kontextusokba helyezhetik: saját maguk, a figura, akinek szerepét a drámában játszották, egy történelmi alak, regényalak, a hírekben szereplő személy, egy olyan alak, aki megjelenik a színdarabban. Az elkészült monológokat a tanulók *A bőr* első jelenetéhez hasonló, az ismétlésekkel operáló szabad versbe rendezhetik.

Szövegeknyv készítése regényrészletből

A tanulók az általuk éppen olvasott regény egy-két oldalából szövegeknyvet készítenek. Javasoljuk, hogy olyan részletet válasszanak ki, amelyikben sok párbeszéd van. A szöveget meg is változtathatják, szükség szerint átszerkeszthetik az elbeszélő részeket és a párbeszédet. Amint végeztek a szövegeknyvvel, felkészülhetnek arra, hogy elő is adják.

Ha az osztályból mindenki olvasta a kérdéses regényt, akkor az egyes csoportok más-más részlettel foglalkozhatnak. A csoportok munkája összerakható: az osztály együttesen elkészítheti a regény (bizonyos részeinek) szövegeknyvváltozatát.

El a szövegtől

IV. Gyermekszínházi Szemle

1. rész

A Marczibányi Téri Művelődési Központ rendezvénye – akárcsak a korábbi három fesztivál – a gyermekszínházak szinte minden ágát felölelte. Miközben a találkozó kimondott-kimondatlan célja, hogy a műfaj legnyitottabb, legrugalmasabb, legmozgékonyabb (épp ezért legkreatívabb) társulataira hívja fel a figyelmet, ezt a működésmódot tekintve a legtágabb körben tette: budapesti hivatásos társulatokat és vidéki (sőt határon túli) bábszínházakat éppúgy láthattunk a programban, mint alternatív együtteseket, illetve független (egy-két főből álló) társulatokat. A Szemle (egyik) válogatójaként kijelenthetem, hogy az ideai találkozó is a magyar gyerekszínházak teljességét reprezentálta: nem összképet adott róluk, hanem a legfontosabb (legértékesebb) tendenciákat, legújabb (legjobb) törekvéseiket mutatta be, erősítette meg.

Egyszemélyes előadások

Feltűnő volt, hogy mennyi egyszemélyes előadás szerepelt az ideai fesztiválon, és hogy ezek többsége milyen magas színvonalú volt. Ezek a produkciók önmagukban is jelezték, hogy manapság melyek a gyerekszínházak legerősebb tendenciái: a szövegről (a darabról) áttevődik a hangsúly a téma játékos kibontására, amelyben a vizualitásnak és más, a társzművészetekre utaló kreatív ötleteknek jóval nagyobb szerep jut, mint a teatralitás hagyományosabb formáinak.

Néder Norbert, a Ládafia Bábszínház mindenese maga adaptálja a választott mesét, ő találja ki az előadás dramaturgiáját, maga tervezi a „bábszínházi teret” és a benne megjelenő figurákat, amelyeket – a többi „játészó eszközzel” együtt ő maga készít el, aztán az egész előadást (egyetlen zenész közreműködésével) egymaga játssza végig. Így történt ez az ideai fesztiválon bemutatott mindkét produkciójával, a sajtótájékoztatón előadott *Viadallal* (amely *A kiskakas gyémántfélkrajcárja* sajátos adaptációja) és a versenyprogramban szereplő *Nyakigláb*, *Csupaháj*, *Málészájjal* is.

Az utóbbi az ismert történetet sok pici trükköt tudó, ládányi faszínpadon, fából faragott bábokkal mesélte el. Az előadás tele volt remek ötlettel, amelyből az derült ki, hogy alkotójuk milyen kötetlen fantáziával képzelel el produkcióit. (Például az esztendőnyi szolgálatot a sokféle tevékenységet – kalapálást, fűrást, fűrészelést – egyetlen gépezetben egyesítő ügyes szerkezet tette lehetővé. A jutalmul kapott csodaszereplőket ellopó kocsmáros előbb egy mozgó bajuszú arc, majd egy kulcslyukon leleselkedő hatalmas forgó szem jelenítette meg). De a produkció igazi motorja Néder Norbi vásári mintákat követő, a közönséggel eleven kapcsolatot tartó, harsányságát huncutsággal ellensúlyozó, sodró lendületű játéka volt. Ez képes volt ellensúlyozni a dramaturgiai döccenőket is, a történet második felének némi elnagyoltságát is.

Ugyancsak a vásári bábjáték hagyományát követi a díjkiosztást követő produkciót bemutató Pályi János is, azzal a különbséggel, hogy ő nem személyes szereplője az előadásoknak. Ő visszahúzódik a díszletek mögé, a bábjaival kereszttül, a mozgatásukkal, a velük fenntartott intenzív viszonytal teremt meg azt a közvetlen, lüktető játékoságot, amely folyamatosan büvkörében tartja a nézőket. Bár a fesztivált záró *Órajátékról* (erről a modernkori életképeket a misztériumjáték és a vásári bábjáték hagyományaival egyéssített előadásról) az volt a benyomásunk, hogy még nincs teljesen kész, az most is lenyűgöző volt benne, hogy Pályi számtalan figurája mindegyikének külön életet ad, nemcsak világosan megkülönbözteti, hanem határozottan jellemzi is őket.